

НОВІ ДАНІ ДО АРХЕОЛОГІЧНОЇ КАРТИ ВОЛИНО-ПОДІЛЬСЬКОГО ПОГРНИЧЧЯ

Територія Волино-Подільського пограниччя завжди викликала науковий інтерес у дослідників стародавньої історії. Тут проходила своєрідна контактна межа між різноетнічними групами населення, які заселяли простори Волині і Поділля у першій половині 1 тис. н.е. З утворенням удільних князівств Волино-Подільське пограниччя розмежовувало їхні території. Тому виявлення тут нових археологічних пам'яток має важливе значення не тільки для створення археологічної карти Львівщини, а й для вивчення етнокультурних процесів на території Південно-Західної Волині та Поділля в 1 тис. н.е.

У 1996 р. в зоні Вороняцького горбогір'я Подільської височини були проведені розвідкові обстеження території вздовж русла нині пересохлої річки Суховілки (притока Стиру), між селами Суховоля і Гаї Бродівського району Львівської області.

Перші археологічні дослідження тут проводила у 1946 р. Дубно-Кременецька експедиція. В результаті на північ від с. Суховоля (в публікаціях помилково названо Семиволя, а річка - Семиволка) Н.П. Амбургером і М. Островським було виявлено двошарову пам'ятку ранньозалізного віку та черняхівської культури¹.

У 1980-1984 рр. декілька поселень на берегах Суховілки відкрив краєзнавець І.О. Богдан. Це - пізньопалеолітичні стоянки біля сіл Суховоля (Суховоля-II ур. "Дробилка" та Суховоля-III в 500 м на захід від села), мезолітичні пам'ятки Гаї-I (ур. "Мис") і Гаї-II (поселення на лівому березі річки в 100 м на схід від села). Ним же було виявлено

¹Брайчевський М.Ю. Розвідка слов'янських пам'яток на Волино-Подільському прикордонні //Археологічні пам'ятки УРСР. К.,1952. Т.3. С. 403; Махно Е.В. Памятники черняховской культуры на территории УССР //Материалы и исследования по археологии СССР. №82. М.,1960. С. 37.

кілька багатошарових пам'яток у південно-східній околиці м. Бродів (ур. "Горби" поблизу Старих Бродів)¹.

У 1982 р. на території, прилеглій до Старих Бродів (ур. "Заставки", "Горби"), працювала експедиція Українського товариства охорони пам'яток історії та культури і Інституту суспільних наук АН УРСР (нині Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України), під керівництвом В.С. Терського. В результаті розкопок було досліджено декілька різночасових пам'яток, розташованих вздовж обох берегів Суховілки². На жаль, докладніше результати розкопок так і не були опубліковані.

У 1983 р. дослідження пам'яток кам'яного віку на Бродівщині проводила археологічна експедиція під керівництвом Л.Г. Мацкевого. Тоді ж було обстежено три стоянки періоду кінця пізнього палеоліту-мезоліту на Суховілці в районі північно-східної околиці Бродів (ур. "Заставки" та "Горби"), а також в с. Гаї (ур. "Мис")³. Багатошарову пам'ятку в урочищі "Заставки" або "За бомбоскладом" обстежував у 1995 р. автор цього повідомлення⁴.

Розвідкові дослідження 1996 року були проведені в західній околиці с. Суховоля у напрямі до с. Гаї. На цій території виявлено шість нових археологічних пам'яток різних хронологічних періодів. Усі вони розташовані на землях агрофірми "Прогрес".

Суховоля-IV. Під час обстеження лівого берега р. Суховілки на території піщаного кар'єру було виявлено рештки культурного шару

¹ Список пам'ятників історії та культури Бродівського району. Броди, 1983. С.11; Богдан І.О. Найдавніше минуле Бродщини (за матеріалами Бродського музею) //Тези доповідей науково-практичної конференції "Історичними шляхами Бродщини". Броди, 1993. С. 8; Картотека відділення археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича у Львові.

² Чобіт Д. Цікаві археологічні знахідки //Прапор комунізму. 1982. 26 черв.

³ Мацкевой Л.Г. Работы в Западных областях Украины //Археологические открытия 1983 года. М., 1985. С. 317.

⁴ Онищук Я. Археологічні розвідки на Бродщині //Археологічні дослідження на Львівщині у 1995 році. Львів, 1996. С. 57.

поселення черняхівської культури. Воно знаходилося на відстанні біля 800 м на захід від автобусної зупинки у с. Суховоля, в ур. "Западня".

Зібраний матеріал складається в основному з гончарної кераміки. Це - фрагменти вінчиків, стінок та донця посудин, виготовлених з добре відмученої глини із домішками дрібного промитого піску (рис. 1: 1-4). Там же знайдено декілька уламків стінок ліпних горщиків цього ж часу. Від кераміки виготовленої на гончарному крузі вони відрізняються масивністю форм та вмістом у глиняній масі зерен піску і дрібнотовченого шамоту.

Суховоля-V. Поселення виявлене на правому березі Суховілки, навпроти вищеописаного місцезнаходження Суховоля-IV. Воно розташоване в ур. "Долина", на відстанні біля 150 м на південний захід від ферми Суховільської бригади агрофірми "Прогрес". Східний край пам'ятки перетинають дві місцеві лінії електропередач. На даний час територія поселення використовується під пасовище.

Знахідки зустрічаються на невеликій площі розмірами 100X120 м і представлені двома перепаленими у вогні фрагментами крем'яних серпів, фрагментом заготовки серпа, а також уламками ліпної та гончарної кераміки ранньозалізного віку (можливо висоцької культури) і черняхівської культури (рис. 1: 5-9).

Привертає увагу декілька ліпних уламків стінок посуду з вмістом у фактурі тіста великої кількості товченого вапняку. Фрагментальність знахідок, на жаль, дозволяє їх лише наближено датувати часом пізньої бронзи-раннього заліза.

Суховоля-VI. Пам'ятка виявлена в 100 м на захід від пункту знахідок Суховоля-V. Розташована на пологому південно-східному схилі правого берега ріки, на площі 90X150 м. Територія поселення в основному використовується як пасовище і лише його околіна розорюється.

Під час обстеження тут було знайдено заполірований від довгого використання уламок крем'яного пластинчастого серпа (рис. 2: 2), а також кераміку: дрібні уламки ліпних, часом підлощених вінчиків черпаків

або мисок (рис. 2: 4-6), а також стінки кухонних горщиків з вмістом у фактурі тіста товченого шамоту і піску, орнаментовані на поверхні рядом нігтевих вдавлень (рис. 2: 8); декілька фрагментів гончарного посуду сірого кольору, виготовлених з відмученої глини з домішками дрібного піску, злегка відхиленими на зовні потовщеними вінцями (рис. 2: 7) та циркульним чотирьохкільцевим орнаментом (рис. 2: 10); уламки досконало виготовлених на гончарному крузі горщиків, орнаментованих трьохрядною хвилястою лінією, з тонкими стінками та розхиленними на зовні вінцями (рис. 2: 11). Хронологічно весь комплекс знахідок можна датувати періодами висоцької та черняхівської культур, а також часом Київської Русі (XI ст).

Гаї-III. Поселення розташоване на відстані 1,5 км на захід від автобусної зупинки в с. Суховоля, на східному пологому схилі невисокого плато, яке простягається вздовж лівого берега Суховілки. Під час обстеження пам'ятки було зібрано крем'яні заговки серпа та лінзовидної в перерізі сокири (рис. 2: 1,3), уламки ліпних посудин та фрагмент стінки крумального горщика (рис. 2: 9)

Знайдена ліпна кераміка виготовлена з глини із великим вмістом крупнозернистого піску, шамоту, а в деяких випадках й жорстви. За складом тіста і технікою виготовлення її можна віднести до ранньовалівного часу, можливо, висоцької культури. До цього ж періоду відносяться й крем'яні заговки.

Фрагмент стінки горщика виготовлений на гончарному крузі, світло-жовтого кольору, орнаментований п'ятирядною хвилястою лінією (рис. 2: 9). Серед знахідок ранньовалівного часу він представлений лише одним екземпляром і тому, ймовірно, потрапив сюди випадково із розташованого неподалік давньоруського селища.

Гаї-IV. Двошарова пам'ятка розташована на північно-східному пологому схилі плато на відстані близько 300 м на захід від поселення Гаї-III, в ур. "Стависька". Пункт знахідок представлений великою кількістю уламків кераміки, виготовленої на гончарному крузі, фауністичних решток, перепаленими каменями та шлаками

залізоплавильного виробництва, а також незначним комплексом уламків ліпного посуду.

На місці найбільшого скупчення знахідок було закладено невеликий шурф для визначення товщини культурного шару і характеру пам'ятки. У результаті встановлено, що культурний шар на поселенні досягає товщини 25-30 см, і отже, повністю зруйнований багаторічною оранкою. В окремих місцях плуг зруйнував також верхній шар материка, перемішавши його з культурним пластом пам'ятки.

На місці шурфу вдалося простежити перемішане із землею дерев'яне вугілля і попіл, а також кусні перепаленого у вогні каміння, кістки тварин. Очевидно, на цьому місці знаходилась піч-кам'янка або вогнище відкритого типу, обкладене камінням. На жаль, жодних слідів якої-небудь споруди виявити не вдалося через порушення верхнього материкового шару під час оранки.

Знайдені фрагменти гончарної кераміки за технікою виготовлення можна поділити на дві групи. До першої належать товстостінні уламки горщиків, виготовлені ліпним способом і лише підправлені на слабкоротаційному гончарному крузі. Вони представлені невеликою кількістю, мають у тісті зерна крупнозернистого піску та жорстви. Пропорції форм такої посудини часом асиметричні, вінця розхилені назовні і зрізані по краю. На шийці та плічках кераміка грубо прикрашена одинарними зигзагоподібною та хвилястою лініями. Нижче поверхню горщика вкривала серія прямих ліній (рис. 3: 1).

Друга група кераміки значно численніша як за кількістю, так і за різноманітністю форм. Уся вона виготовлена на швидкоротаційному гончарному крузі із глини з домішкою дрібного промитого піску. У складі гончарної маси кількох уламків з однієї і тієї ж посудини простежено сліди від органічних домішок. Горщики здебільшого редуковані, правильних форм, із середньою товщиною стінок. Основу становлять посудини з розхиленими назовні вінцями трикутної форми, рідше - косо зрізані по краю (рис. 3: 2; рис. 4: 1-3; рис. 5: 1). В одному екземплярі простежено зачатки характерної для XII-XIII ст.

закроїни по краю вінчика для покриття (рис. 4: 2). Виявлені уламки свідчать, що це були досить великі горщики, з діаметрами вінець від 17 до 26 см.

На відміну від форм посуду першої групи у цій кераміці чітко простежується перехід від шийки у плічки, виражений в різкому зломі профілю стінок. Знайдені фрагменти багато орнаментовані наборами хвиль та прямих ліній. Подекуди орнаменти, по чергово змінюючись, покривають усю збережену поверхню стінки (рис. 6: 1-2). В одному випадку орнамент у вигляді кількох ліній, злегка проімітованих під дрібну хвилю, простежено на внутрішній стороні вінчика (рис. 4: 3).

Цікавий уламок шийки горщика із просвердленою у ній вже після випалу діркою діаметром 1-0,5 см (рис. 6: 4). Її призначення важко встановити через фрагментальність знахідки.

Серед комплексу знахідок досить добре проєкспоновані денця. Усі вони рівні, без жодних виступів, діаметром від 7 до 9,5 см. (рис. 3: 2; рис. 5: 1; рис. 6: 3).

Окрім посудин кухонного призначення, на поселенні виявлено декілька екземплярів кераміки столового використання. Це - придонна частина глиняного стаканчика, або горнятка, уламок вінчика миски та фрагменти двох плоскодонних підносів чи тарілок із легко загнутими вінцями (рис. 4: 4; рис. 5: 2-3). Усі вони, крім вінчика миски, виготовлені ліпним способом, хоча за фактурою тіста нічим не відрізняються від вищеописаної кераміки.

Серед виявлених матеріалів знаряддя праці представлені лише одним пряслицем. Воно виготовлене з шиферу білого кольору, приплюснуто-біконічної форми. Його розміри: висота - 1,2 см, загальний діаметр - 2,5 см, діаметр верхньої та нижньої площин - 1,9 см і діаметр каналу - 1 см. Судячи з матеріалу виготовлення, пряслице могло бути завезене з районів Овруча. Аналогічні знахідки досить часто трапляються серед матеріалів Пліснеського городища¹. Мабуть з відти або сусідніх Бродів,

¹ Старчук І. Розкопки на городищі Пліснесько // Археологічні пам'ятки УРСР. К., 1949. Т.1. С. 78.

через які пролягав давній торговельний шлях з Києва в Західну Європу, пряслице могло потрапити і в наше поселення.

Описаний комплекс знахідок досить цікавий для вивчення. Виявлена кераміка має низку аналогій, зокрема з найближчого Пліснеська¹. За фактурою тіста, а також технологією виготовлення фрагменти посуду з поселення Гаї-V не є однорідними. Зокрема, різниця простежується між керамікою першого і другого типів, яку відповідно датують IX - поч. X ст і XI - поч. XII ст. Звідси можна зробити висновок, що пам'ятка або складається з двох хронологічно роздільних поселень, або вказує на співжиття двох технологій виготовлення посуду: рутинної техніки, яка, відживаючи, ще довгий час могла використовуватися в домашньому господарстві, та нової, складнішої, що потребувала певних навиків, проте давала більш якісну продукцію. Та розвідковими дослідженнями на ці питання відповісти дуже важко.

Окрім виявленого матеріалу періоду Київської Русі, на пам'ятці зібрано незначну кількість фрагментів кераміки ранньозалізного часу. Це ліпні уламки стінок горщиків та вінчика миски із значним змістом у тісті піску, жорстви і шамоту. Поверхня в одних випадках нерівна, погано заглажена, в інших - лощена. На шийці та стінках горщиків простежено дірчатий та геометричний орнаменти (рис. 5: 5-7). Денця масивні, рівні, з різким переходом у придонну частину стінки (рис. 5: 4).

Серед виявленої кераміки декілька стінок посуду були виготовлені з глини при домішці великої кількості вапняку. Важливо, що матеріал має аналогії серед знахідок зібраних з поселення Суховоля V.

Гаї-V. Поселення розташоване в 1,5 км на схід від с. Гаї, в районі давнього ставища, на лівому березі р. Суховілки в ур. "Ставок" або "Гребля". На сьогодні від колишнього водоймища залишилася частково розмита земляна дамба. Під час її спорудження у 1967 р. значну частину пам'ятки було зруйновано, тому знахідки в основному виявлені

¹ Старчук І.Д. Розкопки городища Пліснесько в 1947-1948 рр // Археологічні пам'ятки УРСР. К., 1952. Т.3. Табл.2. С. 389; Кучера М.П. Древній Пліснеськ // Археологічні пам'ятки УРСР. К., 1962. Т.12. С. 46-48.

в тих місцях, де вода розмила насип дамби, а також у руслі ріки. Зібраний матеріал складається з крем'яних відщепів і фрагментів кераміки ранньозалізного часу та періоду Київської Русі.

Керамічний інвентар ранньозалізного часу представлений дрібними уламками вінчика миски, горщика, стінок кухонних горщиків, виготовлених з глини із значним вмістом у ній домішків піску, шамоту і жорстви. Поверхня нерівна, погано заглажена і випалена. Фрагменти прикрашені насічками по краю вінчика, розчленованим пальцевими вдавленнями наліпним валиком або наскрізними підвінцевими проколами (рис. 7: 1,3,4). Вінчик миски загнутий до середини, злегка пролощений (рис. 7: 2). За фактурою глиняного тіста, технікою виготовлення та орнаментуванням знахідки можна датувати часом висоцької культури.

Дещо ліпше представлений комплекс кераміки давньоруського часу. Виявлені фрагменти вінчиків та стінок посуду, виготовлені на швидкоротаційному гончарному крузі із глини з домішкою дрібного промитого піску. Вінця оформлені у вигляді трикутного манжету, розхилені назовні, в окремих випадках орнаментовані одинарною зигзагоподібною лінією на шийці (рис. 7: 5,7,8).

Привертають увагу два фрагменти з просвердленими в районі шийок невеликими дірками (рис. 7: 6,7). Подібна знахідка відома також з матеріалів попередньої пам'ятки. Призначення дірок у даному випадку пояснити важко за браком виявлених тут більш цілісних форм такої кераміки. Можливо, їх використовували для скріплення шнуром корпусу надтріснутого горщика. Дірки просвердлені під вінцями глечиків відомі з Колодяжного городища на Волині і трактуються як отвори для прикріплення до посудин мотуз'яних або дрот'яних ручок¹.

Увесь комплекс давньоруських знахідок з поселення має багато аналогій серед матеріалів інших пам'яток і датується XI ст.

Розвідкові дослідження на Волино-Подільському пограниччі поповнили джерельну базу Львівщини новими археологічними пам'ятками, які уточнюють дані про густоту заселення цієї території в ранньозалізному та давньоруському періодах.

¹ Юра Р.О. Древній Колодяжин // Археологічні пам'ятки УРСР. К., 1962. Т.12. С. 112,114.

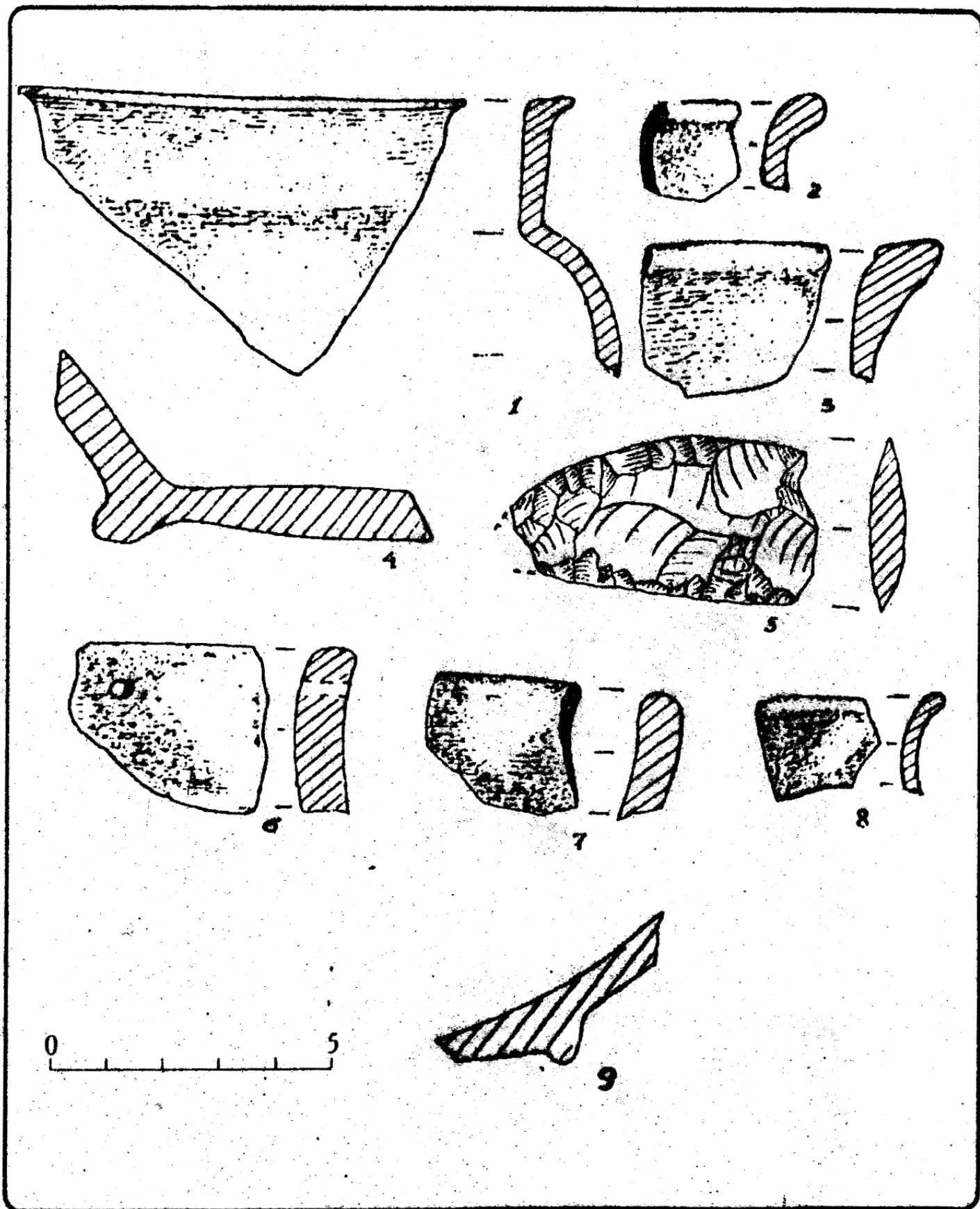

Рис. 1. Суховоля. Фрагменти глиняного посуду та крем'яних знарядь.

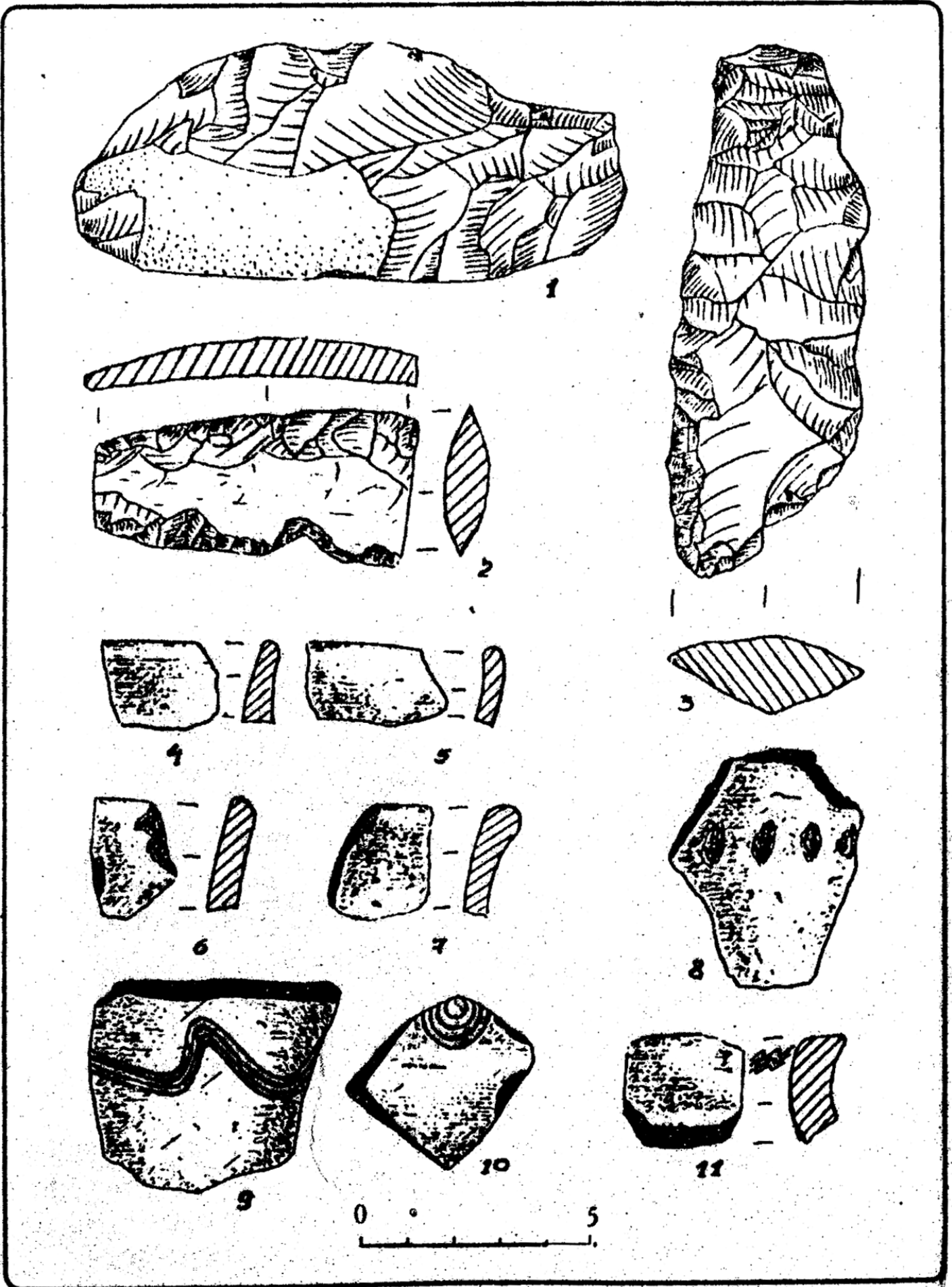

Рис. 2. Суховоля. Фрагменти глин'яного посуду та крем'яних знарядь.

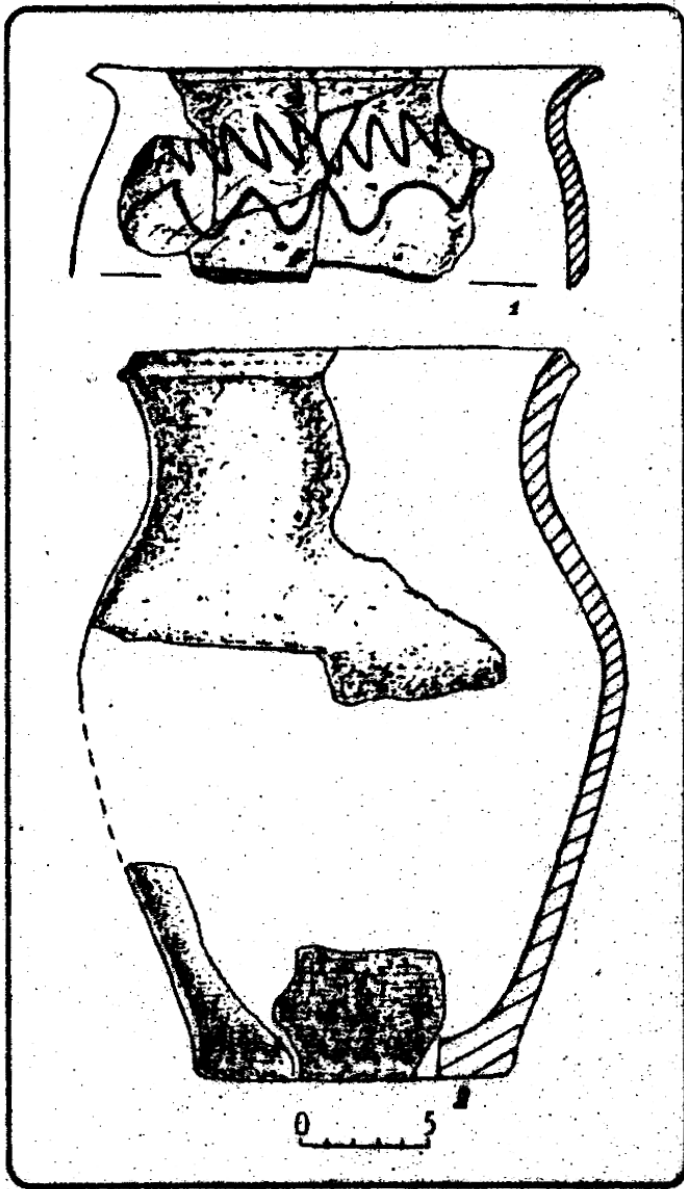

Рис. 3. Гаї. Фрагменти горщиків.

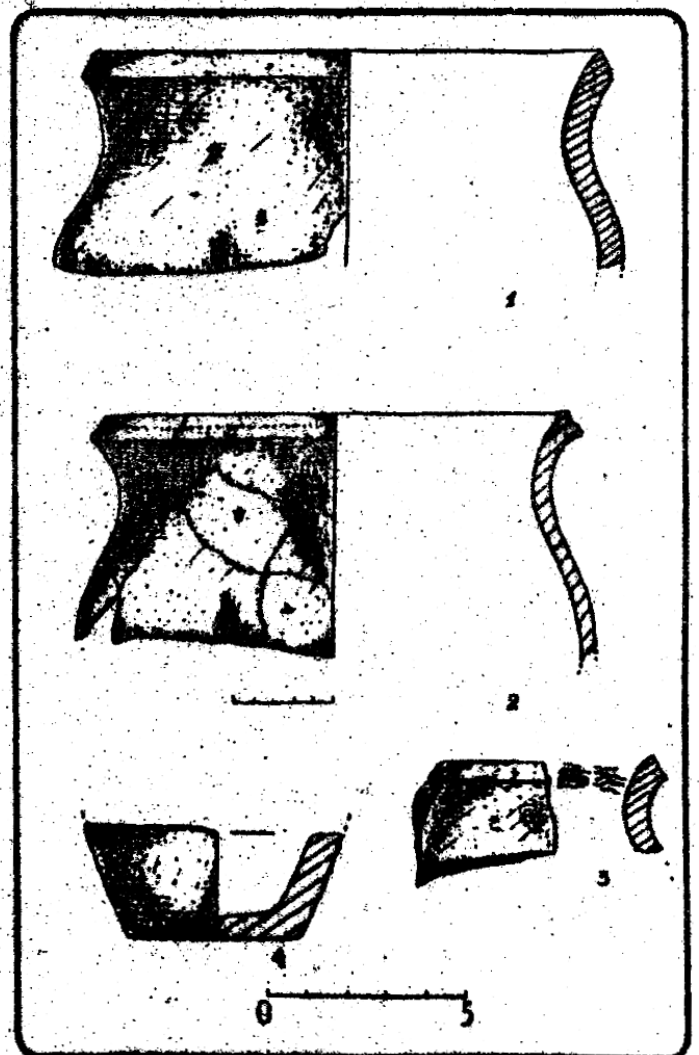

Рис. 4. Гаї. Фрагменти глиненого посуду.

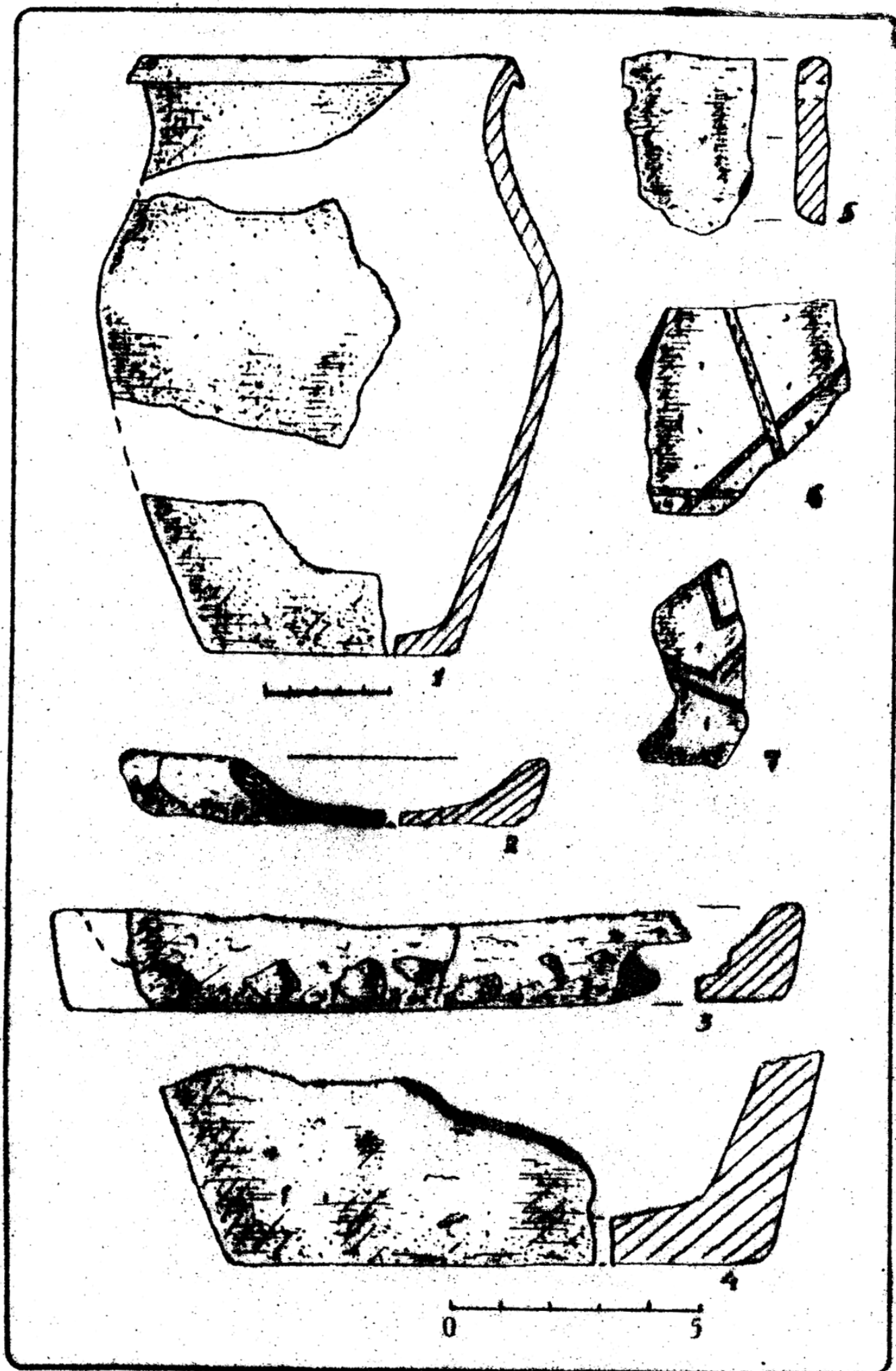

Рис. 5. Гаї. Фрагменти глиняного посуду.

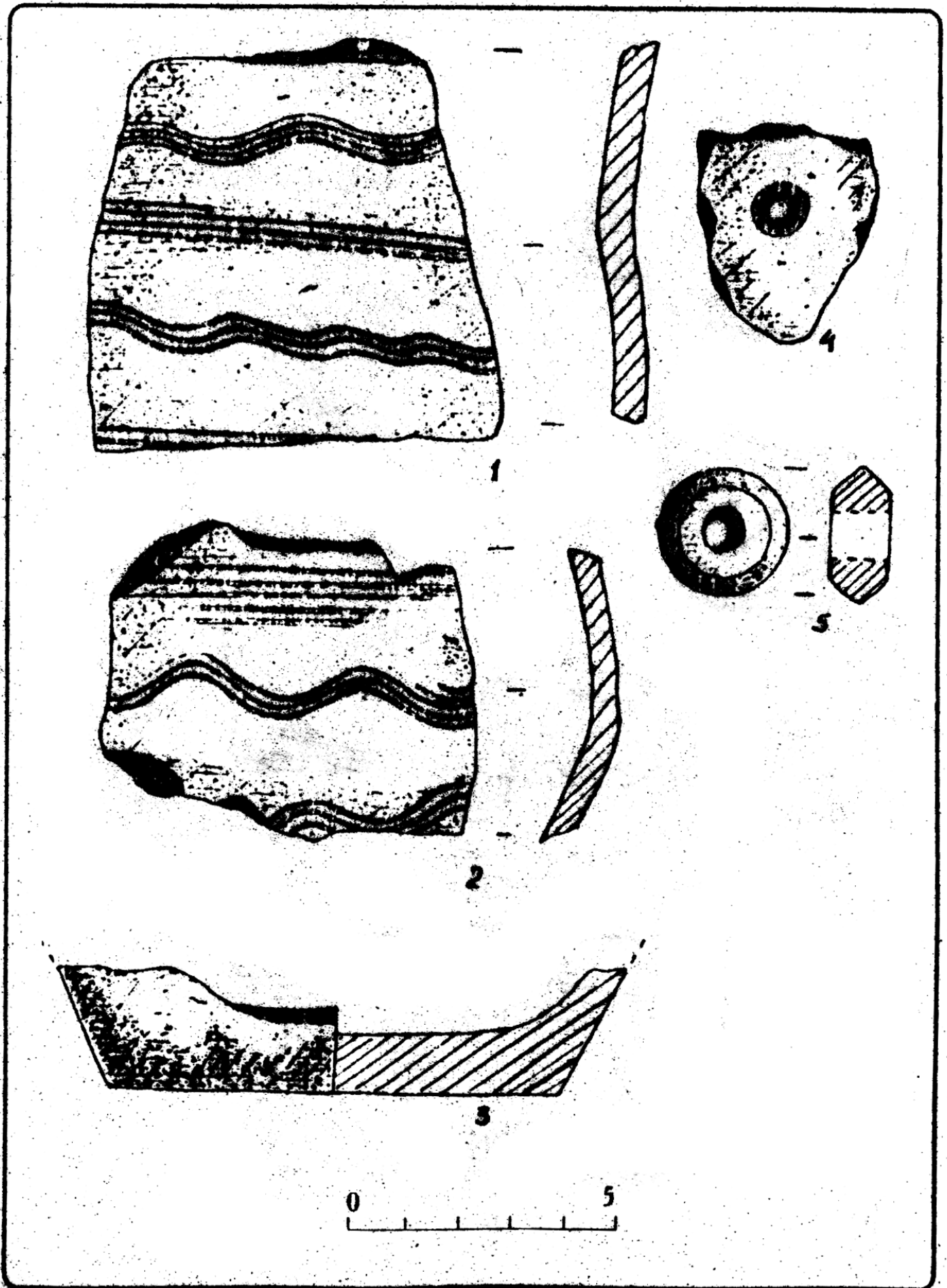

Рис. 6. Гаї. Фрагменти глиняного посуду.

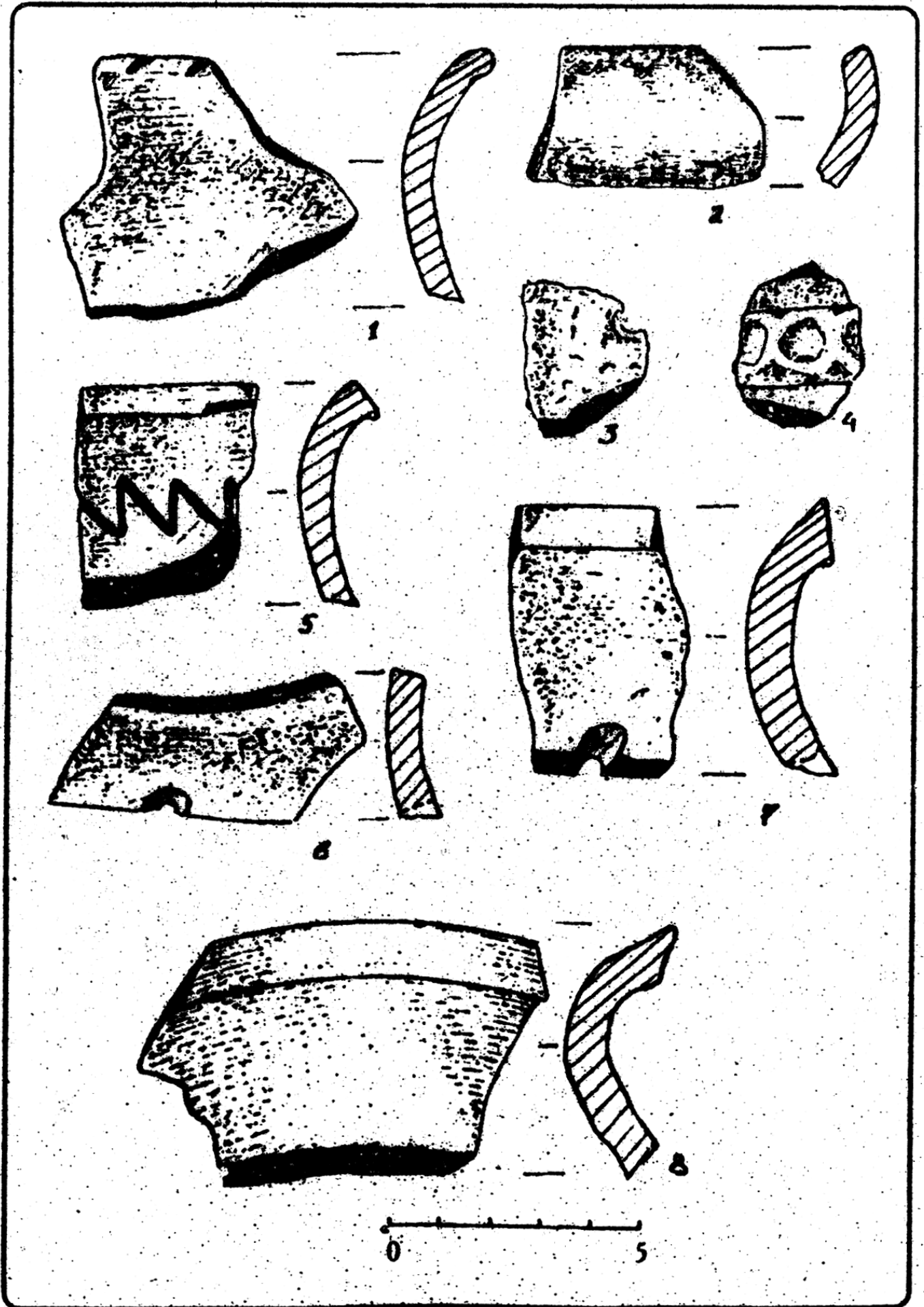

Рис. 7. Гаї. Фрагменти глинного посуду.